

811.163.3:929Паноска, Р.

Славица Велева

ПРОФ. РУЖА ПАНОСКА И СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Катедрата за македонски јазик при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, на 28.3.2024 г., организираше Свечен час посветен на проф. д-р Ружа Паноска – по повод 10 години од нејзината смрт. Во овој прилог се прави осврт на учебникот „Современ македонски јазик“ од проф. Ружа Паноска и се разгледуваат научниот, методолошкиот и дидактичкиот пристап кон граматичките теми застапени во овој учебник. Посебно се разгледуваат петте поглавја: 1. Основни поими во јазикот, 2. Лексика и фразеологија, 3. Лексикографија, 4. Фонетика и фонологија, 5. Морфологија. Учебникот Современ македонски јазик од проф. Ружа Паноска претставува сублимиран, едноставен теоретски пристап кон различни лингвистички проблеми во македонскиот јазик со голем број примери и вежби за усвојување на теоретските поставки (практикум). Според методолошкиот и дидактичкиот пристап, овој учебник е неодминлив, актуелен и е мошне функционален како учебник за студентите што го изучуваат македонскиот јазик, како наставно помагало на наставниците по македонски јазик во основно и средно образование и за изучувачи на македонскиот јазик како странски.

Клучни зборови: проф. Ружа Паноска, македонски јазик, учебник, современ

Во организација на Катедрата за македонски јазик при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, на 28.3.2024 г. се одржа Свечен час посветен на проф. д-р Ружа Паноска - по повод 10 години од нејзината смрт. Овој настан беше повод да се навратиме кон нејзиниот учебник „Современ македонски јазик“, во издание на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Првиот дел од учебникот е објавен во октомври 1974 г., (рецензент е проф. Крум Тошев), а опфаќа три поглавја: 1. Основни поими во јазикот, 2. Лексика и фразеологија, 3. Лексикографија. Второто издание на учебникот е објавено во 1994 г. (рецензенти се проф. Божидар Видоески и проф. Радмила Угринова-Скаловска) и е дополнето со Втор дел, со уште две поглавја: 4. Фонетика и фонологија, 5. Морфологија.

Во првиот дел од учебникот во поглавјето: *Основни поими во јазикот*, професорката Паноска се задржува на природата, функцијата и структурата на јазикот (фонетика, лексика и фразеологија, граматика /морфологија и синтакса/ зборообразување, семантика и стилистика). Посебно внимание се посветува на односот: народен говор наспроти стандарден јазик (литературен јазик). Во однос на современиот македонски литературен јазик, професорката Паноска поимот „современ“ го подразбира во поширока временска рамка, т.е. денешниот и јазикот во еден подолг историски период од 60-70 години на 19 век кога се поставило прашањето за оформување на македонскиот литературен јазик. Во овој дел се задржува и на поимот за функционалните стилови и го определува јазикот како систем од стилови, меѓу кои ги наведува: разговорен, новинарско-политички, официјално-деловен/административен/, научен и професионално-технички стил, просторечно-семеен, уметничко-литературен /поетски/. Посебно место и внимание се посветува на стандардниот јазик и на јазикот во уметничката литература.

Во второто поглавје *Лексика и фразеологија* се задржува на поимите лексика, лексикологија, семасиологија, етимологија и фразеологија. Посебно место зазема објаснувањето за значењето на зборот, при што ги изделува лексичко, денотативно (означувано) и сигнификативно (означувачко) значење. Во однос на типовите лексички значења на зборот се задржува на конкретното, обопштено значење, номинативното; термилошкото, фигуративното, емоционалното и ги изделува синонимите, антонимите, хомонимите и паронимите. Посебно објаснување се дава за преносното значење на зборовите и за многузначноста (полисемијата) на зборовите. Задржувајќи се на етимологијата, го изделува поимот за народна етимологија и посочува дека етимологијата се задржува на реалните факти, а народната етимологија ја дефинира како практична, која се заснова на културолошките одлики. Посебно место се посветува на ономастиката и топонимијата. Во речнички состав на јазикот ги изделува активниот и пасивниот речник, според процесот на обновувањето ги посочува историзмите, архаизмите и неологизмите. Се разгледува и прашањето

за речнички состав според потеклото на зборовите, кои се поделени на свои и туѓи, а во однос на заемките се задржува на лексичките заемки, на заемките добиени со калкирање, на интернационализмите, турцизмите, варваризмите (макаронизмите) и црковнословенизмите. Речничкиот состав според формата и сферата на употребата, според проф. Паноска, се реализира преку усно-разговорна и книжно-литературна лексика. Во однос на разговорната лексика се izdelуваат дијалектизмите, а посебно се дефинирани професионализмите, термините, канцеларизмите, поетската лексика и жаргонската или арго лексика. Во делот *Фразеологија* се задржува на класификацијата на фразеологизмите според неколку признаци: лексичката неделивост, формалната структура, семантичката, функционалната, според потеклото, според експресивно-стилистичките својства. Се врши разграничување и дефинирање на фразеолошките срастувања, фразеолошките единства, фразеолошките спојки и фразеолошките изрази. Се наведуваат и типовите фразеологизми според структурата и типовите фразеологизми според граматичкиот состав.

Во поглавјето *Лексикографија* се претставени основните типови речници (енциклопедиски и лингвистички) и посебно лингвистичките речници (двојазични, повеќејазични), толковни, дијалектни, речник на туѓи зборови, етимолошки речници, историски речници, фразеолошки речници, речник на синоними, речник на хомоними, на антоними, на пароними, ортографски, ортоепски, зборообразувачки, обратни речници, речници на одделни писатели. Посебен осврт во ова поглавје се дава за речникот на македонскиот јазик и се задржува на претставување на тритомниот речник (1961, 1965, 1966) кој е дефиниран како голем речник, за да се опфати основниот фонд зборови. Според проф. Паноска овој речник не е строго нормативен, поради вклученоста на дијалектизмите и архаизмите во поширока употреба, како и на интернационалната лексика, а се потенцира дека овој речник е во функција на стабилизација на речничкиот фонд на македонскиот јазик и е во функција на толковен речник.

Во вториот дел од учебникот извршено е дополнување со две поглавја кои се однесуваат на граматичката структура на македонскиот јазик. Во поглавјето *Фонетика и фонологија*, за содржините што се научно обработени во Граматиката на македонскиот јазик од Блаже Конески (се посочуваат деловите за гласовите, за акцентот, за формите и нивната употреба) не се даваат теоретски објаснувања и тие се разгледуваат преку вежби и примери. Посебно објаснување се дава за поимот за фонетика, при што се izdelуваат: историска/дијахрониска; описна, дескриптивна (синхрониска); општа и експериментална фонетика. Во однос на фонет-

ските средства на македонскиот јазик се izdelуваат сегмент-фонемите и супрасегмент-акцентот и интонацијата. Се дефинираат поимите правопис и правоговор (ортографија и ортоепија) и правописните принципи: фонолошки, морфолошки, историски. Се врши поделба на гласовите: класификација на самогласките – хоризонтална (предни и задни) и вертикална поделба (ниски, средни, високи) и класификација на согласките: според треперењето на гласните жици: звучни, беззвучни, сонанти; според начинот на образување: преградни (експлозивни), теснински (фрикативни), преградно-теснински (африкативни); според местото на образување: уснени, забновенечни, венечни, тврдонепчени, меконепчени. Посебно се дефинира поимот за фонологија, а притоа и поимот за фонема, термините глас и фонема; варијанти на фонемата (алофони) и минималните парови. За гласовните промени и гласовните закони се констатира дека се тоа промени што се извршуваат последователно и закономерно секогаш при исти услови и од исти причини, а како такви промени се izdelуваат: едначење по звучност; редување (алтернација) и соласните групи. За акцентот, акцентските целости се посочува Граматиката на македонскиот јазик од Блаже Конески и тоа подрачје е претставено преку практични вежби.

Во поглавјето *Морфологија*, проф. Паноска се задржува на темите: предмет на морфологијата; поим за збор; граматичко значење и граматичка форма, при што се izdelуваат општото категоријално значење и одделното значење, а во однос на поимот форма, се одделува општа форма и форми на промените (збороформа). Се разгледува и зборот од синтагматска и од парадигматска смисла. Се дефинираат и поимите *морфема*, *морфа* и *аломорфа* во рамките на морфемиката, дел од науката што се занимава со проучувањето на значенските делови на зборовите, на морфемите и на морфите и морфонологија. Во однос на зборопромената и зборообразувањето, не се прави суштинска разлика меѓу граматичките и семантичките морфеми, а се разграничуваат и суплетивните морфеми, коренските и афиксните морфеми. Дефинирани се поимите морфолошка основа и морфолошки наставки (форманти); основа и флексија, при што се izdelуваат префиксни и суфиксни морфеми. Се разграничува граматичкото и зборообразувачкото значење, т.е. граматичкото и лексичкото значење на зборот. Во однос на поимот *зборообразување* се izdelува образувачка основа, образувачки наставки/суфикси, образувачки претставки/префикси; образувачка врска – изразна врска и содржинска врска, а се воведува и поимот *мотивација*. Се прави разграничување на формите на промените на зборот и формите на зборообразувањето, дефинирани како *збороизменување/ зборообразување*.

Во однос на начините на изразување на граматичките значења се изделуваат: синтетички, аналитички и хибриден начин. Се дефинира и поимот *грамаатички категории*. Зборовните групи, нивните општи карактеристики, според општото категоријално значење и граматичките особености се претставуваат преку практични вежби. Во овој дел се обработуваат следните зборовни групи: именки, придавки, броеви, заменки, прилози (потекло на прилозите, значење на прилозите), глаголите (класификација, граматички категории: вид, лице, број, преодност, начин, време, форми на глаголите /прости и сложени глаголски форми/, образување глаголи, изведување на несвршени и свршени глаголи и службените зборови: предлози, сврзници, честици, извици, модални зборови.

Проф. Паноска овој учебник го има осмислено како практично помагало за усвојување на структурата на македонскиот јазик, посебно преку утврдување на законитостите преку вежби. Тоа го потврдува и структурата на овој учебник и од вкупно 252 страници, на 90 страници се опфаќа теоријата, а 162 страници од учебникот се вежби за утврдување на знаењата. Како илустративен материјал за вежбите се застапени текстови од различни функционални стилови: разговорен стил, текстови од народната литература, текстови од старата литература. Меѓу авторите од кои се преземени примерите се изделуваат текстовите од Кирил Пејчиновиќ, Партенија Зографски, Константин Миладинов, Кочо Рацин, Васил Иљоски. Од современата литература најзастапени се примерите од Блаже Конески, Гане Тодоровски, Владо Малески, Живко Чинго, Славко Јаневски, Ацо Шопов, Стале Попов. Се среќаваат и примери од Ѓорѓи Абациев, Коле Чашуле, Анте Поповски, Ташко Георгиевси, Јован Стрезовски, Петре М. Андреевски, Радован Павловски, Јован Котевски, Цане Андреевски, Радослав Петковски, Коце Солунски, Богомил Ѓузел, Влада Урошевиќ, Милан Ѓурчинов и Александар Спасов. Застапени се примери и од весникот *Нова Македонија*, како и примери од народниот јазик.

Учебникот Современ македонски јазик од проф. Ружа Паноска претставува сублимиран, едноставен теоретски пристап кон различни лингвистички проблеми со голем број примери и вежби за усвојување на теоретските поставки (практикум). Според методолошкиот и дидактичкиот пристап, овој учебник е неодминлив, актуелен и е мошне функционален како учебник за студентите што го изучуваат македонскиот јазик, како наставно помагало на наставниците по македонски јазик во основно и средно образование и за изучувачите на македонскиот јазик како странски. Преку овој учебник, проф. Паноска ни остави аманет како да се предава и да се усвојува структурата на македонскиот јазик.

PROF. RUŽA PANOSKA AND THE MODERN MACEDONIAN LANGUAGE

Abstract

The Department of Macedonian Language at the Faculty of Philology «Blaže Koneski» in Skopje, on 28.3.2024, organized a Solemn Class dedicated to Prof. Dr. Ruža Panoska - on the occasion of the 10th anniversary of her death. This article reviews the textbook «Modern Macedonian Language» by Prof. Ruža Panoska and examines the scientific, methodological and didactic approach to the grammatical topics represented in this textbook. The five chapters are particularly reviewed: 1. Basic concepts in the language, 2. Lexicon and phraseology, 3. Lexicography. 4. Phonetics and phonology, 5. Morphology. The textbook Modern Macedonian Language by Prof. Ruža Panoska represents a sublime, simple theoretical approach to various linguistic problems in the Macedonian language with a large number of examples and exercises for adopting the theoretical premises (practicum). According to the methodological and didactic approach, this textbook is indispensable, up-to-date and highly functional as a textbook for students studying the Macedonian language, as a teaching aid for teachers of the Macedonian language in primary and secondary education and for learners of the Macedonian language as a foreign language.

Keywords: prof. Ruža Panoska, Macedonian language, textbook, contemporary